

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol. 2 1/2013

© Suomalaisen kuolemantutkimuksen seura

KIRJA-ARVIO *Jää-romaanin kuolinkohtaus*

Heli Hulmi

Ulla-Lena Lundberg: *Jää*. Suomentanut Leena Vallisaari. Teos & Schildts & Söderströms, Helsinki 2012. 366 sivua.

Ulla-Lena Lundbergin Finlandia-palkittu ”Jää”-romaanin on myös kuolinkohtauksensa takia erityinen teos. En muista aiemmin lukeneeni yhtä vaikuttavaa kuolemiseen sukeltavaa kaunokirjallista tekstiä.

Romaani kertoo ulkosaaristosta toisen maailmansodan jälkeen. Nuori pappi Petter Kummel muuttaa perheineen Luodoille, missä hän saa tutustua sään armoilla eläviin seurakuntalaisiinsa sekä ankariin luonnonolosuhteisiin. Pastorinrouva Mona nousee tarinassa yhtä lailla keskiöön kuin miehensä. Pikkutyöt Sanna ja Lillus huutavat, kulkevat ja sinnittelevät mukana tuulen puhaltaessa.

Kerrontaa rytmittää Posti-Antonin ääni, kursiivilla. Hän liukuu moottorillaan laituriin havainnoiden saarelaisten liikkeitä, lähteviä ja palaavia, kuunnellen huutoja ja arvioiden säätä. Postinkuljettajan myötä viriää kerrontaan maagista realismia: opasukkoja, jotka varottavat myrskystä ja tiivistyvät matkaajien ympärille aivan kuin auttaakseen.

”Koko ajan minusta tuntui että joku seisoi olkapään takana. Pahuksen uteliaana niin kuin ne ovat, kun jotain on tekeillä, niin kuin se olisi ollut utelias näkemään mitä tapahtuisi, kun ajautuisin rantaan. Niiden kanssa ei voi puhua, ja minä luulen että se johtuu siitä, että ne ovat ajalta, jolloin ei puhuttu samalla tavalla kuin nyt. Ne eivät käsitä mitä niille sanoo, ja pitää käyttää jotain muuta konstia että saisi ne tajuamaan. Minä ajattelin niin kuumeisesti, ettei ollut puhetta vaan ikaikainen ja kaikille ymmärrettävä huuto, kun sanoin: Nyt sinä saat luvan auttaa minua, että päästään niemen taakse.” (s. 81)

Postinkuljettaja on myös henkilö, joka löytää amerikkalaisen rahtilaiva Park Victoryn uppoamisen jälkeen luodolle ajautuneen hukkuneen merimiehen – vaikka luuleekin sitä ensin hylkeeksi.

”Luotseja minä arvostan kaikkein korkeimmalle. Kun he kuolevat ja ovat poissa he ovat siellä ulkona, sen minä tiedän, ja jolla on korvat ja tunto, se on turvassa. Lehdessä lukee, että he olivat valmiita uhraamaan henkensä, mutta minä voin sanoa että he tiesivät täsmälleen miten piti toimia että pysyisi hengissä ja saisi pelastetuksi mahdollisimman monta. Yhden pitää olla hoitamassa moottoria ja peräsintä, hänellä on oltava ääni joka kuuluu ja silmät joilla näkee. Ja sitten tarvitaan ukkoja jotka tietävät sekunnin kymmenesosan tarkkuudella, milloin väistetään ja millä aallolla käännyttään. Siitä minä kunnioitan heitä, että he saivat pelastetuksi niin monta kahteen pieneen luotsiveneeseen.” (s. 237)

Ensimmäistä kertaa kirjaa lukiessani kiinnitän huomioni äänimaailmaan. Sanna jokeltaa ”kää” ja ”itä-itä-itä”. ”Byää”, hän itkee. Kirkossa pappi kehottaa seurakuntalaisia ”huutamaan Jumalan puoleen”. Ja jumalanpalveluksissa lauletaan milloin kimeästi, milloin järisyttävästi, milloin nyhkyttäen. Navetassa, missä pastorska hoitaa eläimiään mumisevat lehmät, mölähtelevät ja määkivät lampaat. Välillä huokaillaan, sirkutetaan, tuhahdellaan ja kolistellaan. Keittiöön hellan viereen tuotu possu inisee ”ynk ynk”. Pienessä Lilluksessa viriää myötätunto yksinäisen eläimen vierellä, jolloin hän taputtaa eläintä samoin kuin isosisko häntä. Todellakin: kirjasta voisi listata auditiivisen kartan, missä huokaus puhuu enemmän kuin verbaaliakrobatia.

Nyt hän huutaa apua

Papin työhön kuuluu kuolleiden siunaaminen. Hän saa sanoittaa saaren menetyksiä, niin pienen kahdeksanvuotiaan umpisuolen tulehdukseen kuolleen tytön äärellä kuin ulkomaalaisten hukkuneiden merimiestenkin. ”Jää” tuntuu etenevän väistämättä kuin antiikin tragedia kliimaksiinsa, pastorin hukkumiseen. Kummelin perhe elää kolmatta talveaan Luodoilla kun pastori pyöräilee jään yli pitämään rukouskokousta, missä muistellaan kuollutta pikku-Annia. Suru koskettaa kaikkia paikalle tulleita. Pastori puhuu sanoista ja lupauksista, jotka voivat itää maassa kuin siemenet kätköissään, sopivaa aikaa odottaen. ”Surusta kasvaa vähitellen toivo ja lohdutus”, hän lohduttaa itkun keskellä seurakuntalaisiaan. Hartaushetken jälkeen nautitaan yhdessä ”ulkosaariston todellista leipää ja viiniä” eli kahvia ja voileipää.

Kun pastori viimein iltapimeässä polkee pyörällään kotia kohti, taivas on pilvessä. Vain jää loistaa pyörän lampun alla. Vaikka häntä on varotettu virtapaikoista, tapahtuu onnettomuus. Jää murtuu, lasi räjähtelee ja avanto nielee miehen pyörineen. Ensin häntä nolottaa, sitten huimaa, sitten tekee mieli nauraa itselleen. Pian hän on jo kuulevinaan kuinka vaimo moittii häntä ja huokailee, kun ei käynyt pahemmin. Seuraavassa kappaleessa kuvaillaan kuinka hän keplottelee vaatteitaan pois, saappaat eivät irtoa niin vaan. Äkkiä muistuu mieleen miten polkupyörän tarakalle oli sidottu salkku, ja siinä tärkeät hengelliset paperit, ”traktaatit, Raamattu, virsikirja ja Siionin harppu”. Virkavelvollisuus tai mikä lie saa hänet sukeltamaan veteen ja haparoimaan sukelluskäänöksellä kirjalliset aarteet. Vaikka salkku on vetää miehen alas kuin ankkuri, onnistuu hänen kuitenkin heilauttaa aarre jäälle. Tämä kaikki jääkylmässä vedessä tapahtunut uurastelu tekee väsyneeksi. Samalla mies kuvittelee itsensä juoksemassa rinnettä pitkin kotiin, lämpimän uunin luo, missä vaimo saa hieroa ja auttaa lämmintä päälle. Kun hän on viimein löytänyt jäästä kestävän reunakohdan, ei raskas ruumis enää jaksa vetää itseä ylös. Olkapäähän sattuu. Samaan aikaan hän kieltää itseään joutumasta paniikkiin ja miettii luotolaisten neuvoja: jäällä pitäisi aina kantaa mukanaan jotain terävää. Kun ollaan tässä vaiheessa, muistaa hän huutamisen. Sen ajattelemisenkin nolottaa, papinhan tulisi toimia esimerkkinä. Kuitenkin hän uskaltautuu huutamaan heiveröisellä äänellään apua. Sitten voimakkaammin. Hän kuvittelee vaimon tulevan ulos kuuntelemaan, tai suntion kuuntelevan tuulta. Pian huuto muuttuu

rukoukseksi, määkimiseksi ”aah, aah”. ”*Lähetä enkelisi, lähetä Mona nopsin jaloin, höyhenenkevyenä jään yli, suntio ulos potkuria kokeilemaan. Ehkä tuuli kantaa äänen Itäluodoille. Ehkä joku kuulee. Hyvä Jumala.*” (s. 294) Huuto turruttaa päässä jomottavaa särkyä. Hän huomaa ulvovansa sumusireenin lailla. Välillä hän vetää henkeä, yskii ja huutaa. Oivaltaa tekevänsä kuolemaa.

Sitten kuvaillaan, mitä pappilassa tapahtuu samaan aikaan. Siellä pikkutyttö Lillus on vilustunut joten Mona hoitaa häntä, hieroo tärpättiä rintaan, vaeltelee hermostuneena talossa. Vaikka portailla kuinka kuuntelisi, ei erota ääntäkään. Itäluodoilla joku kuulee jäältä outoja ääniä. Puhelimet alkavat soida talojen väliä. Eläinkö siellä päästää ääntä, arvellaan. Kettuko ulvoo?

Taas sukeltaan papin tilanteeseen. Vesi vain räjähtää kun hän välillä nousee pintaan. Hän ei enää jaksaa yskiä, eikä juuri tunne ruumistaankaan. Kuulee kuitenkin roiskeen ja toisiaan vasten törmäilevät jääkappaleet, kohisevan veden. Tuuli puhaltelee henkäyksinä. Kerrotaan minkälaista pimeyttä hän näkee. ”*Vaikka minä vaeltaisin pimeässä laaksossa, hän ajattelee. Pimeys on oleva niin kuin valkeus. Anna meille armosi. Anna meille armosi. Hän painuu pinnan alle ja nousee, on menettänyt käsivarret ja kädet, sääret, alaruumiin. Rinnassa hirvittävä kipu, nenä kuin haava. Silmät kiinnitettyinä siihen, mikä kerran oli kirkas ja elävä taivas. Elämään josta on niin vaikea luopua.*” (s. 296) Kerronta etenee muistumiin siitä, mitä pappi on tottunut puhumaan siunaustilaisuuksissa taivaallisesta valosta ja Jeesuksen sydäimestä. Ne muuttuvat fraaseiksi sen rinnalla, mitä hänelle nyt on tapahtumassa. Huuto kuulostaa määkäisyltä. Hän vajoaa suu auki mereen ja yrittää pärskiä yhä hitaammin.

Luvun loppu on yhtä luopumisen matkaa. Hukkua irrottaa otettaan pienimmästä lapsestaan, ”joka putoaa kuin lapanen”, sitten esikoisesta ja vaimosta. Hetken hän pitelee Sannaa käsivarrellaan, poski koskettaa poskea. Lundberg kuvaa, kuinka kuoleva luopuu ruumistaan ja jäljelle jää kipu, jonka hahmo on vieras. Mieli pysyy hengissä, tarkkana ja kipu lakkaa. Ruumis palaa entisenlaisekseen, kodin lämmittämäksi, terveeksi. Vaikka äly tiedostaa kuolemantunnon, päättyy jakso hienolla tavalla elämään.

Kuolinkohtausta monta kertaa lukeneena tunnelmani ovat yhä kuin henkeä haukkovalla. Lundberg onnistuu sukeltamaan syvälle universaaliin tietoisuuteen. Yksityisestä kasvaa yleistä,

jaettavaa. Pääsen sisälle johonkin, mikä ehkä on upotettu jokaiseen kuolevaan, vaikka se harvoin saakaan tuollaista verbaalista hahmoa.

Tätä kirjoittaessani olen juuri palannut Jungfruskärin saarelta, missä ohjasin omaelämäkerrallista kirjoittajakurssia. Sieltä on vain pieni matka Kökariin, missä Ulla-Lena Lundberg eli elämänsä ensimmäiset vuodet ja missä hänen pappi-isänsä hukkui. ”Jään” tarina nousee ilmeisesti vuosikymmenten kestäneestä, tietoisesta tai alitajuisesta kokemusten kypsytystä. Menettämisen tilalle on kasvanut muuta: kyky antaa hahmoa.

Uskon ”Jään” kuluvan tulevina vuosina monenlaisten lukijoiden käsissä. Sen pohjalta voi tutkia erilaisia suremisentapoja, papin työtä seurakunnassa kuin seurakunnassa, lastenkasvatusta ja yhteisön selviytymisstrategioita. Kuolemantutkijoita ja kuolemasta kirjoittavia se auttaa romaanina, josta avautuu heijastusten viuhka. Kirjallisuuden kentillä se paljastaa, kuinka myötäelämisen kyky on kirjailijalle avain uskottavaan tarinaan.

Heli Hulmi on kirjailija ja kirjoittajaohjaaja, jonka usuin teos on ”Kuoleman horisontti ja kirjoitus” (Kansanvalistusseura 2012).